

סימן תרנג - הדס אסור להריח בו

סעיף א - הדס של מצוה אסור להריח בו, אבל אתרוג של מצוה מותר להריח בו מן הדין, אלא שלפי שנחלקו אם מברכים עליו אם לאו יש למנוע מלהריח בו.

האם מותר להריח הדס ואתרוג של מצוה - אין להריח ההדס לפי שעיקרו אינו אלא להריח בו ומזה הוקצה כל שבעה [וגם בשבת אסור וגם אם נפסל¹] וכמו בעצי סוכה, אבל אתרוג שעיקרו עומד לאכילה מזה לבד הוקצה ולא מלהריח, אלא מאחר שיש מחלוקת האם צריך לברך "הנותן ריח טוב בפירות" [ד"א דכיון דלא עבידא לריחא מפני שהוא של מצוה אין לברך עליו] לכן יש להימנע מלהריח אותו (משנ"ב ס"ק א-ג).

שלא בשעת נטילתו - כותב הביה"ל (רטז, יד ד"ה המריח) שהעיקר לדינא שצריך לברך עליו כשנטלו להריח בו. אך מאחר שהרבה אחרונים הנ"ל מחמירין גם בזה יש להימנע מלהריח באתרוג כל ימי החג (וע"ע בשעה"צ תרנח, ד).

ריח שנשאר בבגד או ביד - אם ממשמש באתרוג ונשאר הריח בידו או בבגד אינו מברך על אותו הריח כלל לכו"ע אפילו בשאר ימות השנה שריח זה אין לו עיקר (ביה"ל רטז, יד ד"ה המריח).

דין הד' מינים אחר החג - ראה במשנ"ב (תרלח, כד) שלא ינהוג בזה מנהג בזיון.

סעיף ב - עבר להושענא ולא אגבהה למיפק בה, שריא בהנאה.

כל זמן שלא יצא בו - לא הוקצה דהזמנה לאו מילתא היא (משנ"ב סק"ד). וראה בביה"ל (תרסה, א ד"ה שהרי) שה"ה לענין אתרוג ביום הראשון אפילו עשה האגודה כל זמן שלא הגביהו לצאת בו מקרי הזמנה בעלמא ומותר לאכלו.

ואם הגביה הלולב ועדיין לא הגביה האתרוג, כותב האבני נזר (או"ח תצג, יח): "ונראה לי דבזה נאסר לכולי עלמא כו' דהא קי"ל (תרנא, יב) דארבע מינים בשכולם ברשותו [ולרמ"א שככולם לפניו] אינם מעכבים זה את זה, נמצא דבמה שהאתרוג היה ברשותו או לפניו יצא ידי לולב, נמצא שעשה מצוה בהאתרוג".

לולב משנה שעברה - לולב של אשתקד לא נאסר עד שיטול בשנה זו דאחר החג בטל הקדושה - ויעוי' במשנ"ב (תרלח, ט) שיש מפקפקין בזה (משנ"ב סק"ה). ויע"ע במשנ"ב (כא, ד) שכותב: "וכן שופר נמי אפילו לאחר ר"ה וכן לולב ישן אם עומדין עדיין למצוה לשנה הבאה אסור להשתמש בהן משום ביזוי מצוה".

סימן תרנד - שיכול להחזיר הלולב במים ב"ט

סעיף א

מקבלת אשה הלולב מיד בנה או מיד בעלה ומחזירתו למים ותוסיף עליו מים אם צריך, אבל לא תחליף המים; ובח"מ, מצוה להחליפם כדי שישאר לח והדור. הגה: ונוהגין ליקח כל יום ח"מ ערבה חדשה ולקשרה בלולב, והוא הדור מצוה.

החלפת המים וכו' - ביו"ט מותר להוסיף² מים³ אבל לא להחליף [כי זה נחשב טירחא של תיקון מנא], וראה במשנ"ב (שלו, נד) שיי"א שמותר גם להעמידם בכד שיש בו מים מזומנים מערב יו"ט ולא אסרו רק להוסיף עתה מים משום טרחא. ובשבת אסור להוציא מהמים כי הוא מוקצה [ואם שגג והוציא אסור להחזירו למים]. ובח"מ מותר גם להחליף את המים - ואדרבה מצוה להחליפם כדי שישאר לח והדר - ומנהג כשר וטוב ליתן לולב וערבה במים שלא ייבשו (משנ"ב).

ונעתיק כאן מה שכותב האליה זוטא (תרנא, ו): "אני תמה על מנהג עלמא שלוקחין בכל יום ערבה חדשה ותוחבין באגודה, ומתוך שמושכים למטה כדי שיהא למטה מהדס נושרים עלי ערבה, ויש קורעין בכוונה ואינם מבחינים דלפעמים הוי רוב ערבה שנשרו רוב עליה. ויותר טוב לדעתי לאגוד קודם יו"ט ערבה שלימה עם הלולב ויתנו הלולב במים ולא ליקח בכל יום חדשה, אם לא שעושהו בענין שלא ינשרו העלין. ועוד הא קי"ל סימן תרמ"ז ערבה כמושה כשרה".

סימן תרנה

סעיף א - עובד כוכבים שהביא לולב לישראל מחוץ לתחום מותר ליטלו אפי' מי שהובא בשבילו. הגה: ועיין לעיל סימן תקפ"ז סעיף כ"א וכ"ב וסימן ש"ז סעיף ג', אם מותר לומר לעובד כוכבים לילך אחריו או לחלל יום טוב בשבילו.

עכו"ם שהביא לולב לישראל מחוץ לתחום - מותר ליטלו גם לאותו אחד שהובא בשבילו⁴. ומ"מ אסור לטלטלו חוץ לדי' אמות אם אין עירוב בעיר וצריך לילך למקום שהניח שם העכו"ם וליטלו שם, ובית אפילו גדול נחשב כד' אמות. ובשביל זקן או חולה שאינן יכולין לילך יאמר לעכו"ם להוליך אצלם, אבל אם יש שם עירוב יכול לטלטלו בכל העיר רק חוץ למקום העירוב אינו רשאי לטלטלו (משנ"ב סק"א).

האם מותר לומר לנכרי להביא לו לולב - המשנ"ב (סק"ג) מצדד שמותר אף לכתחילה לומר לנכרי ביום טוב להביא לולב מחוץ לתחום (דרבנן), ובשעת הדחק שאין מצוי בעיר לולב אחר לצאת בו הסכימו אחרונים דיש להקל לומר לעכו"ם להביא אפילו חוץ ליי"ב מיל (שהוא

¹ בשבת הוא משנ"ב כאן, ונפסל הוא בשו"ע לקמן סי' תרסה.

² בגדר הוספת מים כותב הערוה"ש (ס"ב): "ונ"ל דההוספה ביום טוב הוי פחות ממחצה דביותר לא מקרי הוספה".

³ גם אשה הגם שאינה חייבת בד' מינים [ולדעת השו"ע אסור לה לברך על זה מאחר שאינה חייבת], מ"מ רשאית לטלטלו הואיל ואיכא תורת כלי עליו לגבי אנשים (שעה"צ).

⁴ וראה בבכור"י (סק"א) שדן מצד שהאתרוג אסור באכילה, וכבר נתבאר לעיל (סי' תרמח) שאתרוג של ערלה וכדומה שאסור באכילה יש בו חיסרון של "לכס". ויעו"ש שדן מצד שהוא ראוי עכ"פ לחברו יעו"ש.

תחום דאורייתא) כדי לקיים המ"ע דלולב. והנה כ"ז דוקא אם יוכל לחזור בו ביום ויקיים מצוה תיכף, אבל לשלחו ביום ראשון שיבוא ביום טוב ב' אסור לשלחו חוץ ל"ב מיל.

נקצץ ביום טוב – אם נקצץ ביום טוב אפילו שלא בשביל ישראל אסור לטלטלה אפילו אין לו אחרת לצאת בה דמוקצה היא, דשבות אפילו במקום מצוה אסור (משנ"ב סק"ג).

בעבור חבירו – המשנ"ב (סק"ג) כותב בשם המג"א והחיי אדם: "ואם אין לחבירו לולב והוא חוץ לתחום אם אין לו מעות לקנות לעצמו מותר לזה לשלחו, אבל אם יש ביכולתו לקנות ופשע ולא קנה אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירו". ותמה עלה השעה"צ: "ואיני יודע מה שייך בזה חטא, דהא אנו מצווין מטעם ערבות לראות שגם חברו בן ישראל יעשה מצות התורה, ואם יחסר לו הרי הוא כאילו חסר לי, ומטעם זה אנו יכולין להוציא אחד לחברו בקידוש וכדומה, ונהי דחטא חברו מתחלה בזה שלא קנה הדי' מינים מערב יום טוב כדי שלא יצטרך ביום טוב לעבור על שבות של דבריהם, מכל מקום בדיעבד שלא קנה הלא הוא מחוייב בעצמו לשלוח סביביו על ידי עכו"ם להשיגו, וממילא כשם שהוא מחוייב להשיגו, כן אני מחוייב להמציא לו [ואך שהוא ישלם עבור השליח], ואיך שייך בזה חטא, ויש ליישב קצת, מכל מקום צריך עיון בדבר".

סימן תרנו – שצריך לחזור אחרי הדור מצוה בקניית האתרוג

סעיף א

אם קנה אתרוג שראוי לצאת בו בעצמו, כגון שהוא כביצה מצומצמת, ואח"כ מצא גדול ממנו, מצוה להוסיף עד שליש מלגיו ברמי הראשון, כדי להחליפו ביותר נאה. ויש מי שאומר שאם מוצא שני אתרוגים לקנות והאחד הדור מחבירו, יקח ההדר אם אין מייקרים אותו יותר משליש מלגיו ברמי חבירו. הגה: ומי שאין לו אתרוג, או שאר מצוה עוברת, א"צ לבזבו עליה הון רב, וכמו שאמרו: המבזבו אל יבזבו יותר מחומש, אפילו מצוה עוברת (הרא"ש ורבינו ירוחם נ"י ח"ב); ודוקא מצוה עשה, אבל לא תעשה יתן כל ממונו קודם שיעבור (הרשב"א וראב"ד) (ועיין לקמן סוף סימן תרנ"ה בהג"ה).

הענין להדר במצות – מבואר בדברי הריטב"א (שבועות טו, א ד"ה אלא): "אלא גדולות במינן מי איכא חשיבותא קמי שמיא, איכא למידק וכי ליכא חשיבותא כו' ודרשינן האחד המיוחד שבעדר, וכתב נמי מבחר נדריכם תביאו כו', וי"ל דאיברא אמר הכי במקום צואה, משום דאיכא מצוה לעשות מן המובחר שיהא הקרבן חשוב בעיניו, וכדאמרינן בעלמא (שבת קלג, ב) **התנאה לפנינו במצות, שלא יהיו מצות בזויות עליו (שם כ"ב), אבל אין הכתוב משתבח ומתפאר בקרבן של פטם יותר משאר שורים כדי שיכתוב בהם גדולות כו'.** ומבואר דכל ענינה של ההידור, אינו בעצם מצד עיצומה של המצוה, אלא כל ענינה רק מצד האדם, להראות חביבותו בהמצות, שלא יהיו בזויות עליו. א"כ, הידור היינו מיטב, דקפצי אינשי לעשותה.

וכ"כ הרמח"ל (מסילת ישרים פרק יט): "וכן אמרו הידור מצוה עד שליש כו', הרי דעת שפתותיהם ז"ל ברור מללו, שאין די בעשות המצוה לבד, אלא שצריך לכבדה ולהדרה, ולהוציא ממי שלהקל על עצמו יאמר אין הכבוד אלא לבני האדם המתפתים בהבלים אלה, אך הקב"ה אינו חושש לזה, כי הוא מרומם מדברים האלה ונשגב מהם, וכיון שהמצוה נעשית לאמתה די בזה, אמנם האמת הוא שהאדון ב"ה נקרא אל הכבוד (תהלים כ"ט), ואנו חייבים לכבדו, אע"פ שאינו צריך לכבודנו ולא כבודנו חשוב וספון לפניו, ומי שממעט בזה במקום שהיה יכול להרבות, אינו אלא חוטא".

ועוד כותב בספר סדר היום (כוונת הלולב ואגודתו): "וכן בכל ענין המצות שעושה אותן בשלימותן ובדקדוקן שלא יחסר מהן דבר מה, ובזה יוכר עבודת העבד הנאמן ומדקדק בעבודת אדונו ומשתדל לעשותה בשלמות וליפות אותה עבודה כדי למצוא חן בעיני אדונו, וגם אדונו מכיר את לבבו הטוב ושמתח לבו בעשיית מצותיו ומוסיף לו שכר אחר נוסף על שכר המצוה עצמה, מפני רצונו הטוב וחפצו השלם בעבודתו ואע"פ שמן הדין נראה לו שיוצא בענין ההוא לא יתמצה בזה אלא יעשה הדבר בשלמות בלי פקפוק".

*

הידור מצוה עד שליש – מקור הדברים בסוגית הגמ' בב"ק (ט, ב) שאמרו: "הידור מצוה עד שליש במצוה, אילימא שליש ביתו, אלא מעתה אי איתרמי ליה תלתא מצותא ליתבי לכוליה ביתא, אלא אמר ר' זירא בהידור מצוה עד שליש במצוה". ופירשו הראשונים שם בשם ר"ת (והוא הדעה הראשונה בשו"ע) שאין הכונה שיש לפניו שני אתרוגים או שני ס"ת ואחד הדר יותר מחבירו שיצטרך מחמת מצות הידור להוסיף עד שליש במקח, דא"כ הרי לעולם ימצא נאה ונאה ואין סוף לדבר⁵, אלא מייירי שאתרוג אחד היה בו רק כשיעור מצומצם שהוא כביצה והאחר גדול ממנו ע"ז אמרו דמצוה להדר אחר זה ולהוסיף עד שליש דחיישינן **שמא יתמעט השיעור**⁶. ויש מפרשים שכונת הגמרא באתרוג [וכן כל המצות] שמזדמן לפניו אחד הדר יותר מחבירו, שמצוה להדר אחר ההדר ולהוסיף עד שליש בדמיו (וזהו הדעה

⁵ אבל אם יש באתרוג או בלולב חשש פסול [וה"ה בכל המצות כה"ג] שתלוי בפלוגתא דרבוותא, אף שהלכה דכשר מכ"מ י"ל דבזה לכו"ע צריך לקיים הידור מצוה עד שליש לקנות אחר לצאת כל הדיעות (ביה"ל ד"ה אס).

⁶ ומוסיף המשנ"ב (סק"ב): "דלאו דוקא אתרוג דה"ה ס"ת או שופר וכדומה שקנהו והיה בו רק כשיעור מצומצם ואח"כ נזדמן לו אחר שהוא גדול כשיעורו מצוה להחליפו ולהוסיף עליו עד שליש" (דגם בספר תורה יש שיעור איך שצריך לעשות אותה לכתחילה ואיך שיוצאין בה על פי הדחק, ע"י יו"ד סי' רעב-רעג לגבי ס"ת ולענין שופר בס"ת תקפו). וזהו חידוש שמחמת חשש שימעט מהשיעור זה נחשב לגדר של "הידור" (ודו"ק עם דברי הריטב"א והרמח"ל שהובאו בפנים). וע"ע ביש"ש (ב"ק א, כד) שכותב: "ודוקא גבי אתרוג שנאמר "פרי עץ הדר" א"כ לא נקרא הדר כשיעור הגרוע, אף שיוצא בו, אבל גבי שופר ודכוותיה אף כשיעור הגרוע שאין למטה ממנו אין צריך להוסיף שליש".

השניה שמוזכרת פה) – ובענין הקושיא שהקשו שהרי לעולם ימצא נאה ונאה, יש לומר דלא הטריחו עליו אלא בפעם ראשונה בלבד (ביה"ל ד"ה בצמצום). וראה בביכור"י (סק"ז) שדן האם נשליש נקבע לפי מה שהוא קנה או לפי השומא בשוק ע"ש.

אם כבר קנה – הנה לפי השיטה הראשונה פשוט שגם אם כבר קנה את האתרוג הראשון שצריך להדר ולהחליפו באחר ולהוסיף עד שליש בדמיו [אבל אם חבירו אינו רוצה להחליפו רק למכרו אינו חייב לקנותו ולהחזיק שתיים אם לא שיש לו קונים שרוצים לקנות את הקטן שיש לו], ולפי השיטה השניה נחלקו בזה הפוסקים. ונפק"מ למעשה אם כבר קנה אתרוג אחד בשיעור גדול יותר מכביצה אם צריך להוסיף להחליף בהדר, שלפי הדעה הראשונה כיון שגם הראשון לא היה בו שיעור מצומצם אין צריך, ולפי הדעה השניה זה תלוי אם הדין תכף גם כשכבר קנה (משנ"ב ס"ק ב-ה).

מלגיו או מלבר – הגמ' (שם בב"ק) מסתפקת האם השליש הוא מלגיו או מלבר (דהיינו שאם הקטן נמכר בשש האם צריך להוסיף עד שמונה או עד תשע), דהיינו שליש בתוך הדמים או שליש מלבר כשחולק הדמים לשנים ומוסיף חלק שלישי דהיינו שמוסיף ג' דינרין. והשו"ע כותב "מלגיו" והמשנ"ב מביא שיש מחמירין שצריך להוסיף שליש מלבר.

יותר משליש – כל הנ"ל אמור עד שליש, אבל לא אם מייקרים אותו יותר משליש. וכותב המשנ"ב (סק"ו): "ואפילו מי שאין חייב נדחקים א"צ לבזבו יותר משליש". וי"א דבאיש אמיד שנתן לו הקב"ה הון צריך להוסיף בשביל הידור אפילו יותר משליש. וכך כותב בספר סדר היום (כוונת הלולב ואגודתו): "ומי שיכול ויש ספוק בידו לקנות צריך שישתדל לקנות המובחר והמהודר יותר שימצא, וכבר אז"ל בהדור עד שליש וצריך לקיים ה' פ"י אם שליש הממון אם שליש השיעור וזהו לחיובא אבל כל המוסיף מוסיפין לו".

מכאן ואילך משל הקב"ה – ומביא המשנ"ב (סק"ו) מה שאמרו בגמרא (שם בב"ק): "עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקדוש ברוך הוא", ופרש"י "עד שליש משלו דהיינו אותו שליש שיוסיף בהידור מצוה משלו הוא שאינו נפרע לו בחייו כדאמרין היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם, אבל מה שיוסיף יותר על שליש יפרע לו הקדוש ברוך הוא בחייו" עכ"ל, דהיינו שהגם שאינו מצווה על זה, מ"מ אם יוסיף יפרע לו הקדוש ברוך הוא בעוה"ז. ולדעת הי"א הנ"ל שאיש אמיד צריך להוסיף גם יותר משליש – הם מפרשים כן בכונת הגמרא, וכפי שכותב השיטמ"ק (שם) בשם הראב"ד: "עד שליש משלו. פירוש בהידור מצוה עד שליש למצוה לקנות לו לולב נאה אם יש לו מעט או הרבה, אבל יותר משליש לפי מה שיתן לו הבורא עושר ונכסים" (שעה"צ אות ז).

ובעיקר מה שאמרו שיפרע לו הקב"ה בעולם הזה, צ"ב ממה שאמרו חז"ל (קידושין לט, ב; חולין קמב, א) ששכר מצות בהאי עלמא ליכא. וכותב השיטמ"ק (ב"ק קטו, ב) בשם רבנו יהונתן: "דאע"ג דמצוה על בני ברית לעשות לפנים משורת הדין כדתני רב יוסף כו' אשר יעשון זו לפנים משורת הדין, אפ"ה אין להכריח כל אדם לעשות לפנים משורת הדין, משום דדמי להאי דאמרין בעלמא דכל מצוה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד מצווין להכריח אדם עליה, כמו"כ **במצות לפנים משורת הדין מתן שכרה בצדה, כדאמרין הדור מצוה עד שליש במצוה עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקב"ה**, כלומר שמשלם לו שכרו בעולם הזה אבל משליש לחודיה עליו נאמר היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם". ומבואר דעיקר מה דיש שכר בעוה"ז, הוא רק על מילי דהידור, ועל מילי דלפנים משורת הדין.

וכן הביא בספר בני יששכר (סיון מאמר ה מעלת התורה) בשם החיד"א, דהא דקיי"ל דשכר מצות בהאי עלמא ליכא, זהו דוקא שכר המצוה גופה, אבל התוספת ודקדוקי המצוה ומילי דחסידי שאדם מוסיף בכל מצוה גם מה שלא נצטווה על פי הדין, נהנה האדם משכרם גם בעוה"ז.

ויש לצרף את דברי הגר"א (קול אליהו): "והטעם הוא (ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא), כי המצוה הוא ענין רוחני ואין עולם ומלואו כדאי לשלם אפ"י שכר מצות אחת כו', [ואח"כ הק'] ואם כן איך אנו ניזונים בזכות המצות שעשו אבותינו. [וכתב] אבל הענין באמת, שהמצוה עצמה אין לה תשלומים בעוה"ז, אבל הזריזות וההידור וכיוצא"ב במצות אבותינו אותו הזכות אנו אוכלים, והנה התורה הק' סיפרה לנו מקודם מכל ההכונות והזריזות שעשה אברהם אבינו לקיים מצות העקידה, השכים בבוקר, חבש בעצמו את חמורו, ובקע עצי העולה כו', להודיענו כי מכל זאת אנו אוכלים בעוה"ז, אבל עיקר המצוה שעשה אברהם אבינו ביום השלישי נשאר לנו לעתיד לבוא".

וע"ע במאירי (סוטה ז, ב) ובאור החיים (ויקרא יח, ה) והמהר"ל בתפארת ישראל (פרק נח-נט).

הידור מצוה עד שליש למי שמזונותיו מצומצמין – הביה"ל (ד"ה יותר) מביא שנחלקו בזה, שדעת הנמוק"י והרא"ה שגם בזה צריך להוסיף עד שליש, ודעת המהרש"ל שלא. ויעו"ש שמוסיף שגם לדעת הסוברים שאיש אמיד מחוייב יותר משליש – ואזי נמצא שדברי הגמרא אמורים לא באיש אמיד, מ"מ י"ל שזה לא איירי באיש שחייב דחוקים.

תקנת השוק – המב"ט (ג, מט) כותב: "וגם הקונה אותו להידור מצוה לא היה לו רשות לתת ולהוסיף על יותר משליש במצוה אם הוא סבה להעלות ערך האחרים הכשרים שאינם כל כך מהודרים כמוהו, אע"פ שאמרו "עד כאן משלו מכאן ואילך של הקב"ה" שיוסיף לו הקב"ה בחייו, היינו כשאינו סיבה ליקר האחרים אלא לפרסום הידור המצוה כמו ר"ג שקנה אתרוג באלף זוז, ונוכל לומר ג"כ כי לא קנאו על ההידור אלא שבאותה שנה לא נמצאו אלא מועטים כשרים, וענין הדור המצוה אינו מעכב מן התורה אלא לכתחלה שצריך האדם להתנאות לפניו במצוה כמו שדרשו על זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצוה וכו'".

*

מצוה עוברת – המשנ"ב (ס"ק ז-ח) כותב לגבי כמה האדם מחוייב להוציא עבור קיום מצוה: "והפוסקים הסכימו דאפילו פחות משליש ג"כ אין צריך ליתן, וסמכו דינו כמו לענין צדקה שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יעני ויצטרך לבריות, והוא הדין בזה. ומ"מ חייב להוציא עכ"פ עישור נכסיו לזה דגם בצדקה שיעור בינוני הוא מעשר, אבל אפשר דבענינינו דהוא מצוה עוברת גרע טפי וחייב להוציא עד חומש מנכסיו". וע"ע באג"מ (או"ח ה, מג-י; יו"ד א, קמה ד"ה והנה) ובאהבת חסד (ח"ב פרק יט).

וראה בביאור הלכה (ד"ה אפילו) שהאריך בהנ"ל, ויעו"ש שדן שכל הטעם שאין מחוייב הוא משום "דשמא יעני ויצטרך לבריות" וכמש"כ הראב"ד, וזה לא שייך במי שאין לו רק חמש סלעים וכיוצא"ב ומתפרנס ממלאכתו ולא יגרע פרנסתו במה שיוציא זה על המצוה, וכן להיפך

לא יתחזק מצבו במה שלא יוציא⁷. ומוסיף: "ומדברי הנמוקי והרמ"ה מוכח ג"כ הכי, דאף במי שחיינו נדחקין צריך להוציא אף בשביל הידור וכ"ש למצוה עצמה, וזהו דלא כדעת רש"ל שחולק על הנ"י והרמ"ה בזה וכתב דאפשר דאף לגוף המצוה אינו מחוייב כיון שחיינו בדוחק דאצלו הוא כהון רב כו'. ואף דלמעלה צידדנו להלכה כהרש"ל היינו רק לענין הידור אבל לא לענין מצוה עצמה".

ובשו"ת שבט הלוי (ד, סד) כותב: "יראה דג' גדרים בזה להלכה, א. אם אין לו כלל שבמצבו של עכשיו פטור בודאי, אינו מחוייב להכניס עצמו לחיוב ע"י שיחזור על הפתחים. ב. אם הוא בעל נכסים אינו חייב יותר מחומש כדעת הרא"ש והרמ"ה הנ"ל דכיון דעד חומש חייב כבר הכניס עצמו לידי חיוב ואין מפקיע החיוב ממנו, כיון שבמצאות עכ"פ אפשר לו לקנות המצוה עד חומש. ג. אבל אם אינו בעל נכסים כלל וכהאי דקדושין כ"ט הנזכר ואין לו רק ה' סלעים פשיטא כיון דעכשיו י"ל ה' סלעים חל החיוב עליו כיון דממילא אינו בעל נכסים, ופרנסתו ע"י שכירות עבודה וכדומה וע"ד שכי' נמי בביאור הלכה סי' תרנ"ו".

וע"ע משי"כ הביה"ל אודות החיוב לחזור על הפתחים, שמצינו אותו לא רק בפרסומי ניסא אלא גם בנר שבת, ומסיק: "אבל עצם המצות עשה ללבוש תפילין וכן כה"ג בקיום שאר המצות, מזה לא פטרתו התורה כלל שהוא חוב המוטל על גופו ולא גרע מנר של שבת ונר חנוכה וד' כוסות דמוכר כסותו כדי להשיגם. ואפילו את"ל דאין הדין שיצטרך לחזור על הפתחים להשיג מעות לקנות תפילין, אבל עכ"פ מחוייב לחזור ולבקש מישראל שישאלו לו תפילין לקיים המ"ע".

לעבור על איסור לאו – כדי שהאדם לא יעבור על איסור לאו, הוא מחוייב ליתן את כל ממונו וטעם החילוק מבאר המשנ"ב (סק"ט): "דביטול עשה הוא במניעה מלקיים ואינו עושה שום מעשה נגד רצון השם יתברך משא"כ בלא תעשה אם יעבור". ולכן הגם שיצטרך ע"י אח"כ לחזור על הפתחים לא נוכל להתיר ע"י איסורי תורה. וזה אפילו בל"ת גרידא וכ"ש אם נוגע הדבר לחייבי כריתות ח"ו כגון שאינו יכול להשיג איזה משמרת להרויח אם לא שמתרצה לחלל השבת ולעשות בו מלאכה כשאר פועלים אסור לו לשמוע להם ואף דנוגע זה למזונותיו ולמזונות אנשי ביתו אין לו להכרית נפשו עבורם (משנ"ב סק"י).

והנה מדברי המשנ"ב הנ"ל משמע, שאין החילוק בעצם מצד שזה מצות עשה וזה איסור לא תעשה, רק החילוק מצד שכאן עושה מעשה וכאן אינו עושה מעשה. וכ"מ ברשב"א (ב"ק שם) שכתב מצד "שב ואל תעשה". וכ"ה מפורש בפמ"ג (א"א סק"ח) שכותב: "יראה החילוק בין עשה לל"ת, זה קום ועשה וזה שב וא"ת, וממילא אם אנסו עכו"ם לעבור בל יראה בחמץ בפסח כו' בשב ואל תעשה, י"ל דאין מחוייב לבזבז הון רב, על דרך משל, שלא לבער חמצו שנתחמץ בפסח, [והוסיף עלה, דאפשר התם, כל שאנוס אין עובר, וצ"ע]. וכ"כ הפמ"ג (מ"ז פתיחה כוללת ח"ד אות י') עפ"ד הלבוש: "אע"פ שחייב אדם לתת כל ממונו כדי שלא יעבור על אחת ממצות השם יתברך, דכתי' ואהבת את ד' וגו' בכל מאדך, ה"מ במצות ל"ת שלא יעבור עליה בקו"ע כו', אבל במ"ע כו' אין אדם מצווה לתת כל ממונו בשבילה להביא את עצמו לידי עוני ולהפיל עצמו על הציבור, שהעני חשוב כמת וטוב לו לישב בשב וא"ת כו' ותיבטל המצוה ויקיים הרבה מצות כנגדה, משיביא עצמו לידי עוני החשוב כמת כו". וכן ציין הפתח"ת (יו"ד קנז, ד) שבספר משנת חכמים (ריש ה' יסוה"ת) דעתו ג"כ נוטה לחלק, דדוקא בל"ת שיש בו מעשה צריך להוציא כל ממונו, וכתב דה"ה להיפך, במ"ע שעובר בקו"ע כמו כל לאו הבא מכלל עשה, שמחוייב לבזבז כל ממונו. האומנם, הרע"א (שו"ע יו"ד סי' קנז) הביא שאמנם בחות יאיר (סי' קלט) כתב כנ"ל, אך בריב"ש (שו"ת סי' שפז) מבואר דאיסור לאו אפי' מיירי שאין בו מעשה, מ"מ צריך ליתן את כל ממונו כדי שלא יעבור.

וביאור שיטת הריב"ש נראה – מצד שחלוק בעצם מצות עשה לאיסור לא תעשה, דהנה מחד גיסא, חמור עונש ל"ת מעונש עשה, ומאידך, הרי קי"ל דעשה דוחה ל"ת, וידועים דברי הרמב"ן (ע"ה"ת שמות כ, ז) שכתב בזה: "כי מדת זכור רמזו במ"ע, והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים, כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו, ומדת שמור במצות ל"ת, והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה, כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו, ולכן מ"ע גדולה ממצות ל"ת, כמו שהאהבה גדולה מהיראה, כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו, ולכך אמרו דאית עשה ודחי ל"ת, ומפני זה יהיה העונש במצות ל"ת גדול ועושיין בו דין כגון מלקות ומיתה, ואין עושיין בו דין במ"ע כלל אלא במורדן כו' שסנהדרין היו מכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או עד שתצא נפשו" – ומבואר שלא תעשה חמור מצד היותו ממדת היראה סתירה לציוי של הקב"ה, ומאידך עשה אי"ז סתירה לציוי הקב"ה, רק מדת האהבה לקיים רצונו. ולפי"ז מובן, דלעבור על ציוי של הקב"ה מחוייב ליתן כל ממונו, ולא כן לגבי מ"ע, דקיבלו חז"ל, שאינו מחוייב כן לבזבז ממונו. [וראה בקצוה"ח (משובב סימן ג) מש"כ לענין הא דעשה חמור לענין שמכין אותו עד שתצא נפשו ע"ש].

ובפתחי תשובה (שם) ביאר בזה, ע"פ מה שכתב בספר חומת ירושלים (סו"ס קצו) בחילוק שבין עשה ללא תעשה, משום דקום עשה הרבה ימנע ממנו בסבת עניותו, לכן התירו שלא יקיים פ"א [על דרך שארז"ל חלל שבת א' כדי שתשמור שבתות הרבה], אבל שיעבור ל"ת משום ממונו אין סברא דמשום עוני ודאי אין הכרח לעבור ל"ת, ומניעת עשיות הרבה ימצאו בסבת עוני, עכ"ד. ולפי"ז כתב הפת"ש שאין חילוק בהנידון הנ"ל.

והראוני מש"כ הגרי"פ פערלא (ביאור על רס"ג עשין עשה ט-י) לבאר בזה מדוע ב"מורא" מצינו שחייב להוציא את כל ממונו הגם שאי"ז אלא חיוב עשה: "אלא שיש מקום לדון בזה דמה שחלקו בזה בין כבוד למורא, אין זה משום שיש חילוק מצד עצם שתי מצוות אלו, אלא משום דכבוד עבירתו מסתמא בשב וא"ת וסתם מורא עבירתו בקו"ע, ואין ה"נ איפכא כשיש לפנינו ענין כבוד דעבירתו היא בקו"ע אז יאבד כל ממונו ולא יעבור, ואם אירע לפנינו ענין מורא שעבירתו בשוא"ת אין עליו להפסיד כלום. כמו בכבוד דקיי"ל משל אב ולא משל בן. וכן משמע מדברי הר"ב החידושין לא נודע שמו (קידושן לב, א) שכתב וז"ל ולי"ק ליה (למ"ד כבוד משל אב) הא דא"ר אליעזר צאו וראו מה עשה עכו"ם אחד באשקלון פעם בקשו ממנו אבנים לאפוד כו'. דשאני התם דאין לו לעשות מעשה לצער את אביו כו' עכ"ל עיי"ש. הרי דתלי לה בעשיית מעשה כו'. וכבר חקרו כמה אחרונים ז"ל בזה על דברי השו"ע או"ח (סי' תרנ"ו) וביו"ד (סי' קנ"ז) עיי"ש. וכולם לא

⁷ וראה בחזו"א (קמט, ג) מש"כ לדון על ראיית הביה"ל מסוגיא דקידושין. וע"ע מש"כ החפץ חיים (ליקוטי הלכות יומא לה, ב) לייסד מכח המעשה המפורסם של הלל בגג העליה, שלגבי לימוד תורה אין הגבלה של המבזבז. וכבר העיר בהערות עמ"ס יומא שם שלפי יסוד הביה"ל כאן לכאורה נפל הראיה משם.

העירו מהא דכתבו הראשונים ז"ל גבי מורא דחייב לאבד כל ממונו ולא יעבור. אע"ג דאין בזה אלא עשה, וע"כ הטעם משום דהו"ל עבירה בקו"ע. ואם כן מבואר דאפילו בעשה חייב למסור כל ממונו ולא יעבור בקו"ע. וע"כ אין החילוק בין עשה לל"ת אלא משום דסתם עשה עבירתה בשוא"ת וסתם ל"ת עבירתו בקו"ע".

לא תעשה דרבנן – הפמ"ג (שם) כותב שיש להסתפק בלעבור לא תעשה דרבנן אם מחויב ליתן כל הונו או חומש, לא תסור להר"מ ז"ל דין תורה, רק אתני להקל בספיקן וכדומה, ע"כ. ובפתחי תשובה (יו"ד קנז, ד) הביא דהחות יאיר (סי קפג) פשיטא ליה דאפי' בלא תעשה דרבנן צריך ליתן כל ממונו. וכן הביא מתשובת הרדב"ז (ד, קמה).

אם יכול להציע לאנס לעבור על מצות עשה – בפתחי תשובה (יו"ד קנז, ד) הביא שבספר משנת חכמים נסתפק אם דוקא בכה"ג שבא האנס לבטל אותו ממ"ע והוא רוצה בקיומו וליתן לו ממון רב, אז הוא שא"צ לבזוז כל ממונו, אבל אם בא האנס לטול ממנו ממון רב חלילה לו לומר שיבטל מ"ע בכדי שלא להזיק לו, או דלמא לא שגא. והוכיח דגם בכה"ג שבאים עליו בעסק ממון יכול להציע להם לעבור על מצות עשה.

*

האם מותר להתנאות לאחרים במצוות – כותב בתשובות והנהגות (א, שפט): "נראה דגמרא מפורשת היא ביומא (ע, א) שכל אחד הביא ספר תורה מביתו וקורא בו כדי להראות חזותו לרבים, ופירש רש"י שנאמר זה אלי ואנוהו ע"ש, והיינו שמראה לכל אחד שספר תורה שלו יפה ונאה, הרי שאין איסור להראות שזכה לספר תורה נאה. ונראה שאדרבה אם מתנאה ומראה לאחרים הספר תורה יפה שיש לו, חבירו ישתדל גם כן לקנות נאה כמותו, והוא הדין באתרוג נאה ומהודר, וכל שכן תפילין מהודרים שזה יותר מנוי דעלמא, מותר להתנאות שזכה למצוה כמותו, ומה עוד שאם יראו אותו מהדר יעשו כמוהו, וכל לבבות דורש ה"י. וע"ע בחזו"א (אה"ע קכט, יג).

*

מצוות בחנם – החיי אדם (סת, טז) כותב ומזהיר: "שלא יעשה מצוה בחנם אלא יקנה אותה בשכר שלם, כמו שכתוב (שמואל ב כד) ויאמר דוד לארונה כו' ולא אעלה עולות לה' חנם". ובזהר מחמיר מאד בזה". וכך כותב בשו"ת תורה לשמה (סי נ): "כי ע"פ דברי זוה"ק הנזכר שהפליג בשבח המצוה שאדם קונה בממון עד שאמר בדרך ההפלגה בזה"ל "אבל אשתדלותא דקב"ה דקיימא בעובדא אסיר לנטלא ליה למגנא ובריקנייא וכו'" – הנה מזה יש לנו ללמוד ענין אחר שאם האדם קנה אתרוג כשר קודם יום טוב כדי לטול אותו ביום טוב ואח"כ שלחו לו במתנה חלוטה אתרוג אחר מעיר אחרת ונעשה אצלו שנים, לא יברך הוא אלא על אתרוג שקנה בדמים, ואף על פי שאתרוג הב' שבא לו במתנה הוא הדור יותר ומשובח מאד וארז"ל הדור מצוה עד שליש, עכ"ז יתרון זה שיש באתרוג שקנה בדמים הוא עדיף טפי ויברך עליו, אך מאחר שאתרוג הב' הוא הדור הרבה יטלנו אחריו ויעשה בו נענועים ועכ"ז הנענועים של ההלל והקפות יעשה באותו שקנה בדמים, וכל זה לדידיה אבל לאחרים שרוצה ליתן להם במתנה ע"מ להחזיר ודאי אותו ההדור עדיף" (ועי' בחכס צבי סי' מה שלא משמע כן).

ובספר תורת המועדים (כאן) מביא בשם הגר"ח"ק: שבכל מקום שיש לזה דין תשלום לא צריך לשלם כסף נוסף על זה. ובהפקר שאין מי שתובע כסף ג"כ יכול לקחת בחנם. וכן בכל מקום שהמקבל לא מסכים לקחת על זה כסף, ג"כ יכול לקחת בחנם. ולא אמר הזהר שצריך לשלם כסף רק באופן שבא לקנות שצריך לשלם לו כסף כמה שיבקש, או כשנותן לו במתנה שלא יסכים לקבל בחנם, אפי"כ הנותן לא מסכים לקבל כסף.

*

סימן תרנז – חינוך לקטן

סעיף א

קטן היודע לנענע לולב כדינו, אביו חייב לקנות לו לולב כדי לחנכו במצוות.

קטן היודע לנענע לולב כדינו יש בו דין חינוך – המשנ"ב (סק"א) כותב שאם אינו יודע לנענע לולב כדינו (היינו מוליך ומביא מעלה ומוריד⁸) הגם שהוא כבן שש אעפ"כ אינו חייב לחנכו דחינוך אינו שוה בכל המצוות [ומה שמבואר בשו"ע (תרנ, ו) שגם קטן שלא הגיע לעונת הפעוטות מברך על הלולב, כותב השעה"צ שזה לא מצד החיוב לחנכו אלא אם ירצה לעשות כן]. ואם יודע לנענע יש מצות חינוך גם בשאר הימים הגם שזה רק דרבנן (משנ"ב סק"ג).

ד' מינים כשרים – הביה"ל (ד"ה כד) כותב שפשוט שצריך שיהיו ד' מינין כשרין כמו בגדול. ומקור הדברים בריטב"א (סוכה ב, ב) שכותב על דברי הגמרא שם שמוכיח מהילני המלכה שהכניסה את ילדיה לסוכה גובה מעשרים אמה שזה סוכה כשירה, וז"ל: "מהא שמעינן, דקטן שמחנכין אותו במצות, צריך לעשות לו מצוה בהכשר גמור כגדול, דהא מייתנין ראייה בשמעתין מסוכה של הילני משום דלא סגיא דליכא בבניה חד שהגיע לחינוך דבעי סוכה מעלייתא, מקרא מלא דבר הכתוב "חונך לנער על פי דרכו", וגדולה מזו אמרו במסכת עירובין (מ, ב) גבי זמן ביום הכפורים ליטעמיה לינוקא דלמא אתי למיסרך, והוצרכתי לכתוב זה לפי שראיתי חכמים טועים בזה". וראה בסימן תרנח מש"נ שלא על כל פרטי המצוה יש דין חינוך.

למי יתן את האתרוג לחבירו או לבנו הקטן – יש להסתפק באחד שיש לו ב' אתרוגים ובחר אחד לעצמו, ועוד אחד הוא יכול ליתנו או לחבירו הזקוק לאתרוג, או לבנו הקטן שהוא חייב בחינוכו, ונסתפק למי ליתנו, האם לחבירו שהוא ערב לו והוא חיוב דאורייתא כמבואר בשער הציון (תרנה, ה), או שמא יתנו לבנו הקטן שהוא חייב מדרבנן לחנכו.

⁸ ומוסיף השעה"צ: "ואפילו אם אינו בקי ממש בנענועים".

וכותב בחשוקי חמד (סוכה מב, א): "שאלתי שאלה זו למו"ח מרן הגריש"א זצ"ל, והשיב שיתנו לבנו הקטן. ואף שחיוב החינוך הוא רק מדרבנן, ולעומת זאת חיוב הערבות לחבירו הגדול הוא מהתורה, בכל זאת מצות החינוך קודמת, כי היא מצוה שלו ואקרקפתא דידיה מונח, ואילו הדאגה למצות חבירו מונחת בעיקר על חבירו וחיי קודמים. והדבר דומה לאדם שלוח מעות, וגם ערב לחבירו, ואין בידו לפרוע אלא לאחד מהם, שהדבר פשוט שיפרע תחלה חוב שלו, כי אין נפרעים אלא מלוה תחלה, וכך בשאלתנו, תחלה ידאג לחוב שלו, שהוא חינוך בנו, ואחר כך ידאג לערבות שהוא חבירו".

*

מדוע אין חינוך על "מדאגביה נפקיה" – יש להקשות מאחר שמבואר בגמ' בסוכה (מב, א) ש"מדאגביה נפקיה", וכותבים התוס' בסוכה (לט, א ד"ה עובר): "דניענוע אינו אלא מכשירי מצוה בעלמא ולא מעכב כדאמרי' בסוף פירקין מדאגביה נפק ביה". וא"כ מדוע אין חיוב חינוך על זה, ואדרבה כלל לא ברור שיש חינוך על "הידור" (עי' ביה"ל תרעה, ג ד"ה ולדידן).

וכותב האבני נזר (או"ח לט, ז) שמוכח מכאן יסוד גדול בדין "חינוך", שאין חינוך רק אם יכול לקיים את המצוה בשלימות [נדחה שמא בעינן שיהיה ראוי לנענע]. ובתשובות והנהגות (א, שפה; ה, ריא) הוסיף ביאור בזה שיסוד הדין של חינוך זה "להרגילו למצות" ולכן ככה"ג אין דין חינוך, כי יש להרגילו שישעה המצוה כדבעי, וכפי שכותב כאן הביכור"י (סק"ג) דאתי למיסרד.

וכ"כ הגר"ח"ק שליט"א (מסכת ציצית אות ב) שאין ראייה ממה ששינו (סוכה שם) "קטן היודע להתעטף חייב בציצית" שעיקר המצוה זה העיטוף, כי לפי הנ"ל אם אינו יכול לקיימו בשלימות אין דין חינוך.

אולם החת"ס (סוכה מב, א) כותב בזה: "צ"ע אי מן התורה מדאגבי נפיק ב"י בלי שום נענוע, למה לא יחנך הקטן היודע ליקח לולב בידו אפי' בלי נענוע. ומשמע בודאי מדשיעורא דלולב שיצא מהאגד כדי לנענע בו ואי לא"ה לא יצא י"ח (כמבואר לעיל סי' תרנ), א"כ ש"מ הל"מ היא שצריך לנענע עכ"פ נענוע כל שהוא דהרי שיעורים הל"מ כו'. וי"ל ראוי לבילה בעינן שיהיה האדם ראוי לנענע והלולב ראוי לנענוע ואז יי"ח בהגבהה בלי נענוע".

ומבואר מדברי החת"ס שהגם שאין הנענוע מעכב, אבל בעינן שיהיה ראוי לנענע – והוכיח כן ממה שצריך בלולב שיהיה ד' טפחים [והוא משיעורין הלל"מ] והמטרה לצורך הנענוע, הרי מוכח שמן התורה מעכב שיהיה ראוי לנענע.

וכדבריו מבואר במאירי (לו, ב): "ויש מקשין לשיטה זו ממה ששינו לולב שיש בו שלשה טפחים וכדי לנענע בו כשר ומפרשין הטעם מפני שאין הנענוע ניכר בפחות מהשיעור זה, ואם דיו בהושטה לבד הרי הוושטה בכל שהוא כו'. ולדעתי אין טענה זו כלום שאם כן אף אתה צריך לומר שיהא הנענוע מעכב שהרי השיעור מעכב הוא, אלא שצורך השיעור אינו אלא מפני שהלולב עיקר כמו שכתבנו וצריך שתהא נטילתו מפורסמת עד שיהא ראוי לנענוע ולהושטה הניכרת ואף על פי שהוושטה והנענוע אין מעכבין ראוי לכך מיהא בעינן כו'".

*

האם לצורך "חינוך" צריך לקנות לו לולב – המשנ"ב (סק"ד) מביא שדעת המהרש"ל שאין אביו צריך לקנות לו לולב פרטי בשבילו, כי לאחר שיצא בו אביו יתנו לבנו לנענע בו ולברך עליו, אך דעת הטי"ז שאם ידו משגת טוב יותר שיקנה לו לולב **כדי שיעשה הנענועים כדינו בשעת הלל עם הצבור** שזה טוב יותר ממה שיברך אחר כך. והנה המהרש"ל מדייק כן מלשון הברייתא (מב, א) שאמרו: "קטן היודע לנענע חייב בלולב להתעטף חייב בציצית לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין" (ויעוי' בתוס' בערכין ב, ב ד"ה אביו).

ומ"מ דעת הטי"ז שיש ענין שיוכל גם לנענע בעת ההלל כדינו. ומוסיף בביה"ל (ד"ה אביו): "הנה הוא פירש כן למידה טובה בעלמא, אבל פשטיות הגמרא שאמר "קטן היודע לנענע חייב בלולב" הכונה שלא בשעת הלל ואפילו אינו יודע לקרות ההלל כלל וכמשי"כ הרא"ש (סוכה ג, כו) ז"ל קטן היודע לנענע חייב בלולב משמע שמנענע בתחילת הנטילה אע"פ שאינו יודע לקרות את ההלל".

ועתה נבוא לבאר מהו עיקר הנענועים בשעת ברכה או בעת ההלל – והנה הנידון הנ"ל האם יש דין לחנכו בנענועים של ההלל או שדי לחנכו בנענועים של הברכה, לכאורה הוא תלוי במחלוקת הראשונים דלהלן.

הנה התוס' בסוכה (לו, ב ד"ה בהודו) כותבים: "ובשעת ברכה לא מצינו אם חייב לנענע בתחלת נטילה, אלא מדאמרינן בפירקין "קטן היודע לנענע חייב בלולב" משמע דמנענע בתחלת הברכה אע"פ שאינו יודע לקרות הלל, ועוד מדתניא במסכת ברכות (ל, א) הקדים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה משמע דמנענע בלא הלל". וכן כתב הרא"ש (סוכה ג, כו).

ומבואר שמכח המימרא של "קטן היודע לנענע חייב לחנכו" והיה פשוט להו שהכונה לנענועים שבעת הברכה, מכח זה למדו שיש בכלל דין לנענע בעת הברכה. וראה בשו"ע (תרנא, ח) שבאמת הוצרך להדגיש שצריך לנענע גם בשעת הנטילה.

[ובאמת בתוס' בפסחים (ז, ב ד"ה בעידנא) כתבו: "בעידנא דאגבהה נפיק ביה - וא"ת כיון דנפק היאך יברך והלא צריך לברך עובר לעשייתו, ואומר ר"י אף על גב דנפק אכתי עוסק במצוה שצריך לנענע בקריאת הלל" – הרי שלא כתבו נענועים שבעת הנטילה, ומשמע שבאמת לא היו מנענעים אז.⁹ וע"ע ברמב"ם (פ"ז מהל' לולב ה"ט-י) שכותב: "ומצוה כהלכתה שיגביה אגודה של שלשה מינין בימין ואתרוג בשמאל ויוליך ויביא ויעלה ויוריד וינענע הלולב שלשה פעמים בכל רוח ורוח, כיצד מוליך ומנענע ראש הלולב שלשה פעמים ומביא ומנענע ראש הלולב שלשה פעמים וכן בעליה וירידה, והיכן מוליך ומביא בשעת קריאת ההלל בהודו לה' כי טוב תחלה וסוף ובאנא ה']

⁹ ואכן בתוס' בסוכה (לט, א ד"ה עובר) כתבו על זה: "וצריך לומר על כרחך הואיל והמצוה לא נגמר עדיין לגמרי דבעי ניענוע מברך" – הרי שלא הזכירו נענועים של ההלל.

הושיעה נא" – וגם מדבריו משמע שמנענין רק בהלל¹⁰. ולגבי מה שאמרו "קטן היודע לנענע" יעוי בפסקי תוספות ערכין (אות ה) שכתב: "קטן היודע מקום שמנענעים בו בהודו ובאנא תחילה וסוף חייב בלולב".

אך עדיין לא מבואר מדבריהם, מה נחשב עיקר הנענועים, האם בעת הברכה או בעת ההלל. ויעוי בטור ובשו"ע (סי' תרנב) שכותבים שעיקר המצוה הוא בשעת ההלל. וכבר הבאנו לעיל (תרנא, ז) מש"כ השו"ע (תרמד, א): "שחרית, אחר חזרת תפילה נוטלין הלולב ומברכין על נטילת לולב" – וכותב שם הגר"א: "דמברכין בשעת ההלל וכמ"ש (פסחים קיז) "אפשר ישראל נוטלין כו"ו והלל הוא אחר שחרית כמ"ש בפ"ד דר"ה".

אולם הר"ן (סוכה יח, ב בדה"ר) כותב על הפיסקא "והיכן היו מנענעין: "פירוש על הנענועים שבשעת קריאת ההלל שייליין, **דאילו בשעת נטילת לולב פשיטא שיש לו לנענע** **זהו עיקר מצותו** כדאמרינן התם השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע בו לולב ומנענע בו, ואמרי' נמי בגמרא דרב אחא בר יעקב מייתי ליה וממטי ליה אמר גירא בעיניה דסטנא, ובודאי בשעת נטילתו היה אומר כן דאילו בשעת ההלל לא היה מפסיק" – ומבואר שג"כ הביא את ראיות התוס' והרא"ש, אבל מוסיף שזה פשיטא כי עיקר המצוה הוא אז.

וכשיטת הר"ן שהעיקר הוא הנענוע בשעת הברכה, מצינו גם ברא"ש (סוכה ג כו) בשם הראב"ה. וז"ל הרא"ש: "ועוד כתב ראב"ה דעיקר הנענוע כמו שיתבאר דינו נראה בעיני שהוא בשעת הברכה, אבל נענוע דמתניתין בהודו ובאנא ה' הושיעה נא הוא נענוע בעלמא, ואההוא נענוע דמתני' (בהלל) מפרש בירושלמי למה מנענע כדי לנענע כחו של קטיגור, והדר קאמר רב אחא בר יעקב ממטי ליה – ומנענע כד מברך וכן משמע כד מברך ממטי ליה, אבל בנענוע ראשון שהזכיר (דהיינו בהלל) לא ממטי ליה אלא בנענוע בעלמא קא עביד. ודומה להא דאמר רבי יצחק (ר"ה דף טז ב) למה תוקעין וחוזרין ותוקעין וכו' כדי לערבב את השטן וההוא דישיבה עיקר כדפרישית בר"ה אף על גב דלאו על סדר ברכות הן והנהו דעמידה הן הערבוב, וה"נ לענין נענוע".

הרי דס"ל להראב"ה שבאמת עיקר הנענוע הוא בעת הברכה, ודימהו לתקיעות דס"ל שגם שם העיקר זה התקיעות דמיושב, ומשוה את הנענוע הנוסף בעת ההלל לתקיעות דמעומד שנועדו לערב השטן, והכי נמי בנענוע זה נועד כנגד כח הקטגור.

נפק"מ בין השיטות – הרי מבואר לנו מחלוקת ראשונים האם העיקר הוא הנענוע בעת הברכה או הנענוע בעת ההלל. ויש להציע בזה כמה נפק"מ:

א. הנה לפי דעת הסוברים שהעיקר הוא הנענוע בעת הברכה פשוט שדי לחנך את הקטן בזה, אולם לדעת הסוברים [והכי נקטינן] שהעיקר הוא הנענועים בעת ההלל, אזי שפיר יש מקום לדברי המהרש"ל שיש ענין לחנכו גם בנענועי ההלל.

ב. עוד כותב במקראי קודש (ב, טז), שבמחלוקת הראשונים הנ"ל תלוי הנידון האם ראוי ליטול את הלולב בביתו קודם התפילה, מצד שאם יטול את הלולב קודם התפילה הרי הוא גורם להפריד את הברכה מנענועי ההלל. וכאמור בשו"ע סי' תרמד וסי' תרנב נראה שנקט שהעיקר זה הנענועים שבעת ההלל, ולכן הבאנו לעיל (תרנא, ז) שנותן הדין שלא ליטול קודם התפילה¹¹.

ג. עוד העירו (שלמי תודה סי' מא בשם הגר"י), שלפי שיטת הראשונים שהעיקר זה הנענועים של ההלל, א"כ ראוי לאדם לברך ולנענע באותו הלולב. והוא נוגע מאוד לכאלו שרוצים להדר ומברכים על הד' מינים של חבירו ומנענעים אח"כ בעת ההלל בד' מינים שלהם. ויש בזה חיסרון שאינו מנענע את נענועי ההלל על הלולב שברך עליו. ויש לשקול מה עדיף על מה, והדבר תלוי כמה הד' מינים של השני מהודרים יותר משלו, ופעמים אדם הולך לברך על אתרוג של השני שאין בו נקודות שחורות וכדו' דבר שמדינא הוא כשר לכתחילה, ואז ודאי עדיף לברך על שלו¹².

וע"ע בתשובות והנהגות (ה, רטז) שכותב: "ונראה דלפי דעת מרן הגאון דבריסק זצ"ל צ"ב בכה"ג שהנטילה והברכה בביתו ואחר כך עושה הנענועים דהלל בשינוי מקום אם מועיל שיהא כברכה על הנענועים דהלל". ויש להעיר בזה מדברי הנשמ"א (א, יב) והמשנ"ב (ח, לד) לגבי "שינוי מקום" במצות. ועוד יש להעיר ממשי"כ לעיל (תרנא, ז) ממנהג אנשי ירושלים שהיו יוצאין עם לולביהם בידיהם מביתם לבית הכנסת, ומזה משמע שאין חיסרון של שינוי מקום כשהוא מחזיק את הלולב בידו ומקיים בו מצוה, דאל"כ יהיה נמצא שהם הפרידו את הברכה מנענועי ההלל, ולכן אדרבה נראה לורמ שכל שאוחז בו ומקיים מצוה אין בזה הפסק ודו"ק.

ד. עוד כותב במקראי קודש (ב, טז) בשם הגר"י בהר"ן, שמן הראוי שלא לדבר מעת הברכה עד אחרי ההלל. וכותב שלכאורה זה תלוי בפלוגתת הראשונים הנ"ל ע"ש.

¹⁰ וע"י בשו"ת מהרלב"ח (סי' עט ד"ה דע).

¹¹ והבאנו שם מה שאמרו בזוהר (במדבר רנו, ב): "ונענועין דהלל אינון משותפין בנענועין דנטילת לולב, ואינון ח"י באנא, ח"י ח"י בהודו תחלה וסוף, ח"י דנטילת לולב, הרי ע"ב, ובגין דא לולב בחושבן ח"ס, וארבע מינין דלולב, הא חס"ד דרועא ימינא, ובגין דא תקינו לולב בימין לסטרא דחסד – ולכאורה מהלשון "אינון משותפין" ולכן ביחד הכל עולה למנין ע"ב משמע ש"ענין" אחד יש כאן.

¹² וע"י היטב במשנ"ב (תרמט, נא-נב) שמבואר שיש ענין לעשות נענועים גם בלולב פסול (וע"ע במקראי קודש ח"ב סי' יז בהררי קודש ושלמי תודה סי' מא אם יש דין "לכם" בהקפות).